

KNJIZEVNOST MED VOJNAMA (AVANTGARDE)

Medvojna književnost se je razvijala v okvirih ene državne skupnosti, to je versajske, monarhistične Jugoslavije – Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Prva svetovna vojna je prinesla ogromno število žrtev in materialne škode. Poleg tega so na ta prostor vplivali še Oktobrska revolucija v Rusiji in organizirana delavska gibanja. V književnosti se pojavi več tokov – avantgarde. Vsebina literarnih del se tematsko giblje od uporov proti socialnim krivicam in obsodb vojne do kozmopolitskih razpoloženj in proletarskega človekoljubja. Mlada generacija ustvarjalcev je močno težila k temu, da naredi izrazit odklon od tradicije, zato se usmeri proti kanonu in njegovim pravilom, proti normi in tradiciji v literaturi. Ekspresionizem je močnejše zastopan v zahodnejših krajih Hrvaške in v Sloveniji, medtem ko je nadrealizem že zaradi prejšnjih povezav s Francijo naletel na plodna tla v Beogradu.

Ekspresionistično šolo v prvih povojnih letih zastopajo Miroslav Krleža, August Cesarec, Gustav Krklec, Dušan Vasilijev. Nekateri izmed njih so se kasneje od ekspresionizma oddaljili. Najuspešnejša dela v duhu ekspresionizma v južnoslovanski književnosti sta napisala Antun Branko Šimić in Dušan Vasilijev. Nadrealistično skupino, ki je zagovarjala pisanje po nareku misli (tok zavesti) v odsotnosti vsakršne kontrole razuma, so sestavljali: Miloš Crnjanski, Rastko Petrović, Marko Ristić, Dušan Matić, Aleksandar Vučo idr. Ta skupina je delovala od leta 1924 do 1934, potem pa se je razpadla. Večji del pisateljev iz te skupine se je preusmeril k socialni tematiki življenja delavcev, kmetov in mestnih revežev. Literatura s socialno tematiko se je vedno bolj uveljavljala. Tudi ekspresionisti so se usmerili v ta tip literature. Najvidnejši pisci socialne tematike so tako: Miroslav Krleža, August Cesarec, Slavko Kolar, Dobriša Cesarić, Branimir Cosić, Jovan Popović. Mnoga dela s socialno tematiko imajo predvsem dokumentarno vrednost, vendar večinoma prevladujejo tista z literarno-umetniško vrednostjo.

Od vseh gibanj med vojnama je najbolj organiziran nadrealizem v Srbiji. Je vrhunec srbske književne avantgarde in hkrati začetek njene preobrazbe v nasprotni model literature, opuščanje esteticizma in prehod v angažirano literaturo. Srbski nadrealizem je šel skozi 2 fazi: pred-nadrealistična faza (1922–1930) in nadrealistična faza (1930–1932).

Zenitizem je avantgardno gibanje dvajsetih let 20. st., katerega nastanek in razvoj je vezan na časopis *Zenit*. Manifest zenitizma so napisali Ljubomir Micić, Ivan Gol in Boško Tokin. Nastal je v čast humanizmu in v protivojnem duhu. V svojih idejah je bil zenitizem ostra kritika evropske družbene in politične stvarnosti tega obdobja. V programskem tekstu *Človek in umetnost* je citat: »Nikada više rata! Nikada! Nikada!« Zenitisti so se zavzemali za avtonomnost besed v poeziji, uvajanje umetniških časopisov in bili proti mimetičnosti v slikarstvu. Uvedli so lik barbarskega genija, ki bo propadli kulturi zahodne Evrope prinesel svežo moč Vzhoda. V kasnejših fazah se je močno približal futurizmu, kar se kaže tudi v Marinettijevih objavah v *Zenitu*. *Zenit* je časopis, ki je izhajal od leta 1921 so 1926 v Zagrebu in Beogradu (od 1924 naprej), revija za umetnost in kulturo, ki je imel tudi mednarodne sodelavce. Vsega skupaj je izšlo 43 števil. Od 1926 naprej je bil prepovedan zaradi objave članka *Zenitizam kroz prizmu marksizma*.

Predstavniki hrvaške medvojne književnosti:

MIROSLAV KRLEŽA (1893–1981)

Najprej je izšla njegova drama *Legenda* (1914), nato pa je med 1. sv. vojno napisal še nekaj dram (*Kristofor Kolumbo*, *Michelangelo Buonarotti*, *Kraljevo*), kjer je na

ekspresionističen način prikazal jasnovidnost misleca in nerazumevanje množic, boj umetnika za samostojen izraz ter negativne strani malomeščanstva. V poeziji je vedrina, svetle barve, socialni motivi, vzponi in pobitost delavskega gibanja v boju z buržoazijo. Zelo slikovito je v knjigi *Hrvatski bog Mars* prikazal težave kmeta in intelektualca v prvi svetovni vojni. To tematiko je nadaljeval v drami *U logoru* z obsodbo vojne in avstro-ogrske oficirske klike. Najboljše Krleževe drame so iz cikla o Glembajevih: *Gospoda Glembajevi*, *V agoniji* in *Leda* ter nekaj novel s snovjo s tega področja. V dramah o Glembajevih je dejanje omejeno na manj likov, ki pa so notranje bolj poglobljeni in med njimi so razvita zelo močna nasprotja. Z ostrimi potezami je opisal tipe zagrebških višjih krogov, ki so bili različni uradniki, bankirji ali cesarsko-kraljevi oficirji pred prvo sv. vojno, nato pa so bili vrženi s svojih položajev in se potikali skozi življenje kakor izgubljeni. Krleža je to plast družbe z njenim egoizmom, nemoralo, teptanjem humanosti in zunanjim bliščem brezmejno sovražil. V treh romanih kritizira buržoazijo in monarho-fašistično diktaturo. Zelo uspele so njegove *Balede Petrice Kerempuha* in lirske pesmi v kajkavščini. Po 2. sv. vojni je napisal simbolistično dramo *Aretej*. Po kvaliteti je pisatelj svetovnega formata.

AUGUST CESAREC (1893–1941)

Na začetku je pisal pesmi (*Stihovi*), nadaljeval pa je s pripovedništvom. V začetku je pisal novele pod vplivom ekspresionizma z motivi boja delavskega gibanja proti kapitalistom (*Za novim putem*), pozneje pa je to snov nadaljeval na psihološko-realističen način v romanih *Careva kraljevina* s kritiko predvojne družbe v Zagrebu in v romanu *Zlatni mladić* s prikazom povojne mladine, ki spreminja svoje nazore zaradi lastne koristi. V *Novelah* (1939) je prešel na metodo klasičnega kritičnega realizma in oblikoval like in pojave svojega časa ali naslikal malega, potlačenega človeka zagrebškega predmestja, brez sentimentalnosti in idealiziranja, v stvarnosti kapitalistične družbe.

TIN UJEVIĆ (1891–1955) → pesnik, kritik in prevajalec

Pesniške zbirke: *Lelek sebra (Jok sužnja)*, *Kolajna* (trubadurska lirika klasičnih oblik), *Ojađeno zvono* (od pesimizma se obrne k naravi, kljubuje življenju), *Auto na korzu*, *Žedan kamen na studentu* (pomirjenje s svetom in ljudmi, sprejemanje življenja z njegovimi dobrimi in slabimi stranmi). Njegova lirika je izraz utrujenosti, osamljenosti in nezadovoljstva meščanskega inteligenta, izpovedana v prefinjenih odtenkih jezika. To je poezija bolečine, tožbe, skrite ljubezni, poduhovljenosti, ki se skuša dvigniti iz telesnega oklepa. Pomembno je tudi to, da bi se rad dvignil iz tega vzdušja med ljudi in naravo. Pozneje najdemo pri njem socialne proteste in ljubezen do Zagreba.

ANTUN BRANKO ŠIMIĆ (1898–1925) → pesnik in kritik

Osrednja osebnost ekspresionizma na Hrvaškem. Pisal je pesmi (pesniška zbirka *Preobraženja*) in kritike, bil je urednik ekspresionističnih revij *Vijavica* in *Juriš*, kjer je objavljajl svoje pesmi. Motivi njegove lirike so: smrt in ljubezen, osamljenost, tesnoba, nasprotje med telesom in duhom (umrl je mlad zaradi tuberkuloze). Bil je naklonjen revežem, in kritičen do kraljev in bogatašev. V pesmih je opuščal interpunkcijo.

SLAVKO KOLAR (1891–1963) → humorist in satirik

Najboljši humorist v tem obdobju. Med vojnama se je odlikoval z novelami, ki jih je objavil pod naslovom *Ili jesmo – ili nismo* in *Mi smo za pravico* (humor ublažuje obravnavano tematiko). Obravnaval je globoko vez med človekom in družbo z dveh različnih polov: komičnega in tragičnega. Obračunava s polinteligenco malih

karieristov z megalomanskimi idejami in kompromisnih kameleonov. Njegova najboljša dela so tista s tematiko s podeželja, pri čemer izredno objektivno opisuje podeželje z vsemi njegovimi pozitivnimi in negativnimi lastnostmi. Napisal je tudi nekaj dram z motivi iz okupacije in filmski scenarij.

Predstavniki srbske medvojne književnosti:

IVO ANDRIĆ (1892–1975) → dobitnik nobelove nagrade za književnost 1961
Andrić je v književnost vstopil s pesmima v prozi in objavljaj v hrvaškem zborniku *Hrvatska mlada lirika*. Prvo knjigo verzov v prozi *Ex Ponto* je objavil 1918. leta v Zagrebu, leta 1920 pa izda zbirko *Nemiri* v Beogradu. Andrićeva dela lahko razdelimo v nekoliko tematsko-žanrovskih celot:

- V prvi fazi, ki jo obeležujejo lirika in pesmi v prozi (*Ex Ponto*, *Nemiri*), je njegovo doživljanje sveta obarvano z osebnim eksistencialno-spiritualnim iskanjem, ki je bilo deloma navdahnjeno z literaturo, ki jo je v tem času prebiral.
- Druga faza, ki traja do II. svetovne vojne, je zaznamovana z Andrićevim usmerjanjem k pripovedniški prozi, na literarnem področju, ter z definitivnim prehodom na srbsko ekavico (za razliko od bosanske jekavice), na jezikovnem področju. To je povzročilo čudno mešanico, kjer pripovedovalec uporablja ekavski, protagonisti pa kakšen od jekavskih ali ikavskih dialektov. Po splošnem mnenju za to fazo velja, da se je Andrić 'našel' in zato spada med umetniško najproduktivnejše obdobje, z večino njegovih najbolj cenjenih zgodb.

Slogovno ni bil naklonjen eksperimentom, ki so v tem obdobju prevladovali v literarnem svetu, temveč je ostal zvest klasični tradiciji realizma 19. stoletja. Opisoval je svojo vizijo Bosne, kot dežele na prehodu med vzhodom in zahodom, dežele prepojene z iracionalizmom, versko nestrpnostjo ter emocionalimi erupcijami, večinoma v erotičnem smislu. Dramske osebnosti so praviloma predstavniki vseh štirih bosanskih, etnično-verskih skupnosti – Bošnjaki (muslimani), Srbi (pravoslavci), Hrvati (rimokatoliki) ter Židi. Pogosto so imenovani s pejorativnimi imeni (Vlahi, Turki), pojavljajo pa se tudi tujci. Časovno obdobje zgodb v glavnem pokriva 19. stoletje, pa tudi predhodna obdobja ter 20. stoletje.

- Tretja faza je zaznamovana z obsežnejšimi deli; nastali so romani *Na Drini Čuprija*, *Travnička hronika*, *Gospođica* ter nadokončano delo *Omerpaša Latas*, kakor tudi najpomembnejše delo tega obdobja, pripoved *Prokleta avlija*. Z izjemo *Gospođice*, realističnega psihološkega romana, postavljenega v srbsko sredino, se dogajanje ostalih del v glavnem odvija v Bosni, časovno pa v njeni preteklosti ali pa spoju med preteklostjo in sedanjostjo.

MILOŠ CRNJANSKI (1893–1977)

Ob Andriću največji srbski pesnik in pisatelj 20. st. Prekinil je s formalizmom in simbolizmom, zavrgel nacionalni in socialni utilitarizem. Njegova zgodnja poezija je izraz povojne duhovne klime razočaranja, mračno, boleče, cinično izražanje povratnika iz vojne, modernega Odiseja (zbirka *Lirika Itake*, 1919). Mladostniško izzivalno obračunava z nacionalnimi miti, posmehuje se slavi srednjega veka in piše pesmi v čast porazu, vislic in smrti. Intimna lirika je polna motivov ženske. V njej se spajajo ljubezenska doživetja s slutnjo smrti, erotika z melanholijo. Ženska je fluidna in neresnična, z nečim kar spominja na rečno nimfo ali vilo iz narodnih pesmi. Pesnik je pred njo globoko žalosten, obseden z njo, hkrati pa tudi z mislijo na izginotje vsega v tišini in pozabljanju.